

EEN BEGELEIDINGS- EN EVALUATIE-INSTRUMENT

Portfolio

Een portfolio is een door een student of cursist gemaakte doelgerichte verzameling van materiaal dat zijn inspanningen, vooruitgang en prestaties in een bepaald domein weergeeft. De term 'portfolio' is oorspronkelijk afgeleid uit de wereld van de kunst, architectuur en mode, waar men voorbeelden van het eigen werk in een soort verzamelmap bijhoudt om nieuwe werkgevers prestaties en voor- en nadelen te tonen.

Inhoud

Hét portfolio bestaat niet. Het materiaal waaruit een portfolio bestaat, is afhankelijk van het doel en het opleidingsonderdeel waarbinnen het gebruikt wordt. Dit materiaal wordt op verschillende momenten in de tijd verzameld en is afkomstig uit verschillende bronnen, zoals: zelfevaluaties van de student, beoordelingen van een docent en verslagen van stagebegeleiders. Zo is een portfolio een manier om zowel het leerproces zelf als de resultaten ervan te onderzoeken en te evalueren. Een portfolio bestaat niet uit alle documenten die met het leerproces van de student te maken hebben, maar is *een door de student gemaakte selectie*. De student of cursist bepaalt zelf welke documenten er in zijn portfolio worden opgenomen op basis van de doelen die hij binnen het domein wil bereiken en de kwaliteitscriteria die hij daaruit afleidt of vanuit de opleiding opgelegd worden. Een portfolio vraagt dus van de student een zelfevaluatie van en een reflectie op zijn eigen werk.

Drie typen

Naargelang de benadering waaruit men naar het portfolio kijkt kan men diverse typen onderscheiden.

We beperken ons tot de belangrijkste drie:

Presentatieportfolio: Een presentatieportfolio bevat 'het beste werk' van de cursist. Met dit portfolio kan een cursist laten zien 'wie hij is' en 'wat hij kan'. Het accent ligt op het

eindresultaat en minder op de wijze waarop het eindresultaat tot stand is gekomen.

Begeleidings- of ontwikkelingsportfolio: Een begeleidings- of ontwikkelingsportfolio dient als ondersteuningsmiddel om de student te begeleiden bij het ontwikkelen van vaardigheden en/of competenties en sturing te geven aan het leerproces.

Beoordelingsportfolio: Een beoordelingsportfolio fungeert als informatiebron voor beoordelaars om een oordeel te kunnen vormen over het niveau van de competenties van de student.

Kernelementen

Een portfolio bestaat uit de volgende kernelementen:

- 1 Een omschrijving van de doelstellingen die de student wil bereiken en waarvoor het portfolio als bewijsmateriaal zal dienen. Bij deze omschrijving worden zowel doelstellingen opgenomen die door de docent zijn opgelegd, alsmede de doelstellingen die de student zichzelf stelt en de doelstellingen die eventueel door middel van overleg tussen student en docent tot stand zijn gekomen.
- 2 Het materiaal dat de student als bewijs heeft geselecteerd, kan bestaan uit geschreven documenten, audiovisueel materiaal, informatie op diskette, cd-rom of online gegevens. Dit materiaal is op verschillende momenten in de tijd verzameld en afkomstig uit verschillende bronnen: eigen werk, reacties van medestudenten op eigen werk, beoordelingen of feedback van begeleiders.
- 3 Reflectie is noodzakelijk voor het ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden en het bereiken van competenties. Van studenten wordt dan ook verwacht dat zij over sterke en zwakke kanten van hun werk nadenken zodat ze daaruit lessen kunnen trekken en zelf hun leerproces kunnen sturen. Daarom moet elk document ook voorzien zijn van een zelfevaluatie en reflectie. Daarin verduidelijkt de student waarom hij een specifiek item in het portfolio heeft opgenomen, wat de sterke en zwakke punten hiervan zijn en hoe hij zwakke punten in de toekomst zal aanpakken.

Daarnaast bevat een portfolio meestal nog de volgende elementen:

- 1 Enkele vormtechnische aspecten, zoals een titelpagina, een inhoudsopgave en een literatuurlijst.
- 2 De opdrachtoomschrijving, zoals de docent die aan de

Een portfolio bestaat niet uit alle documenten maar is een door de student gemaakte selectie

student meedeelt. Deze bevat de criteria waaraan het portfolio moet voldoen. Het gaat hierbij onder meer om richtlijnen over welke documenten verplicht zijn, het minimum- en maximaal aantal documenten, het aantal documenten dat een student optioneel mag toevoegen en de rol van het portfolio in de totale evaluatie.

- 3 Het portfolio kan ten slotte afgesloten worden met een samenvattende zelfevaluatie en reflectie. Daarin kan de student conclusies trekken over het gehele portfolio, het leertraject en de eventueel nog bestaande tekortkomingen.

Het digitale format

Portfolio's nemen steeds meer een digitale vorm aan. Op zich verandert dit niets aan de inhoud, maar we staan wat langer stil bij het digitale format omdat het werken ermee soms problemen van technische aard oplevert. Het belangrijkste verschil met het papieren portfolio is dat de documenten – zoals doelomschrijving, reflecties en bewijsmateriaal – van een elektronisch portfolio minstens gedeeltelijk als een computerbestand worden opgeslagen. Structureel bestaat een digitaal portfolio uit een aantal elektronische mappen en documenten, al dan niet opgenomen in een databank. Die mappen en documenten kunnen met elkaar verbonden worden door middel van hyperlinks. Het geheel wordt op een gegevensdrager geplaatst. Als de portfolio op een server wordt geplaatst kan de feedback van begeleiders en beoordelaars vaak ook meteen elektronisch worden toegevoegd aan onderdelen van het portfolio.

De voorwaarden voor een elektronisch portfolio situeren zich zowel op materieel en financieel gebied als op het gebied van vaardigheden voor de gebruikers.

Materiële voorwaarden

- kosten voor hard- en software;
- technische ondersteuning;
- infrastructuur: er moet materiaal en plaats voorzien zijn voor studenten om hun portfolio te maken: scanner, materiaal om beeld en geluid te digitaliseren;
- de kosten en het arbeidsintensieve aspect van (ontwerp en) onderhoud van het portfolio mogen niet onderschat worden.

Technische voorwaarden

- Zowel docenten als studenten moeten over de nodige vaardigheden beschikken om de documenten voor het elektronisch portfolio op te stellen, op te slaan, te ontsluiten en te becommentariëren. Verder moeten studenten in staat zijn om hun documenten met elkaar te verbinden en beeld- en klankmateriaal te digitaliseren. Een goede ondersteuningsstructuur in de vorm van ICT-cursussen, helpdesk en infosite lijkt daarom noodzakelijk.
- Het portfolio moet door studenten en docenten eenvoudig kunnen worden gebruikt. Er moet vermeden worden dat het leren beheersen van het portfolio in de plaats treedt of in de weg staat van het functioneel gebruik ervan. Minder ICT-vaardigheid mag er niet toe kunnen leiden dat een portfolio een minder goed beeld geeft van de competenties van de student (zie Kösters, 2000).
- Het portfolio moet makkelijk ingepast kunnen worden in de bestaande ICT-infrastructuur.
- Er moet aandacht uitgaan naar de toegankelijkheid van basis ICT-infrastructuur (instelling en thuis), digitale opname-apparatuur, multimedia-authoring, software van portfolio (usability), (zie o.a. Niguidila, 1997) en diverse randvoorwaarden van elektronische leermiddelen.
- Er moeten duidelijke afspraken gemaakt worden in verband met een aantal ethische kwesties: auteursrecht, privacy, etiquette en beveiliging van de inhoud.

Functionies

Een portfolio biedt docenten de mogelijkheid het individuele leerproces van een student op de voet te volgen. Daarbij kunnen zij niet enkel de uiteindelijke prestaties, maar ook de inzet en de vooruitgang in de beoordeling betrekken. Men kan immers de prestaties van een student ook met vroegere prestaties vergelijken en niet enkel met de prestaties van de medestudenten. Het ontwikkelingsportfolio heeft een *formatieve* functie: ondersteuning van het leerproces, het beoordelingsportfolio heeft een duidelijk *summatieve* functie: het evalueren en beoordelen van de prestaties van een student. Dat laatste geldt ook voor het presentatieportfolio.

Een *formatief portfolio* is een geschikt middel om studenten te leren zelf hun leerproces in handen te nemen door middel van reflectie en zelfevaluatie. In dit geval zal de reflectie op het bewijsmateriaal in het portfolio een veel belangrijkere rol spelen dan het bewijsmateriaal zelf. De rol van de docent of begeleider is hier vooral het stimuleren van de reflectie. Dit kan door middel van individuele gesprekken, maar ook door studenten elkaars ervaringen of portfolio in een intervisie te laten bespreken. Een *summatief portfolio* is vooral geschikt om competenties en de ontwikkeling ervan bij studenten te evalueren.

Als het portfolio als een evaluatie-instrument gehanteerd wordt, is het belangrijk duidelijke beoordelingscriteria te formuleren en deze met alle betrokkenen te bespreken. Werken met een portfolio vereist bovendien *een andere organisatie van de evaluatie* en is dus voor docenten vaak even wennen. Daarom is het raadzaam het werken met een portfolio geleidelijk op te bouwen, zowel wat betreft studentenpopulatie als het gewicht dat het portfolio inneemt in de evaluatie. Het belangrijkste probleem bij het gebruik van een portfolio als summatief evaluatie-instrument is dat het beoordelen van een portfolio veel interpretatie door de beoordelaar vraagt. Het is niet eenvoudig om gestandaardiseerde beoordelingscriteria te bepalen, omdat bij een portfolio de inbreng van de student zo groot is en op verschillende competenties tegelijk een beroep wordt gedaan. Dat levert problemen op voor de uniformiteit of betrouwbaarheid van de beoordelingen. Uit het (schaarse) onderzoek naar de validiteit en betrouwbaarheid van portfolio's blijkt dat de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid vaak laag is (o.a. Centra, 1993; Peterson, 1995). Van Tartwijk, Driessen e.a. (2003) formuleren enkele suggesties om de betrouwbaarheid van de beoordeling van portfolio's te verhogen. Ook hier kan de beoordeling *analytisch* dan wel *globaal* zijn. Bij een *analytische beoordeling* wordt een set van beoordelingscriteria opgesteld die elk afzonderlijk worden gequoteerd. De afzonderlijke quoteringen worden achteraf (eventueel na weging) opgeteld tot een quotering voor het gehele portfolio. Deze benadering bevordert de uniformiteit en validiteit van de beoordeling, doordat de evaluatiecriteria heel concreet worden vastgelegd en voor alle studenten op

Elk document moet voorzien zijn van een zelfevaluatie en reflectie

dezelfde manier worden gehanteerd. Anderzijds is het niet altijd mogelijk om verschillende onderdelen van een portfolio onafhankelijk van elkaar te beoordelen. Men kan dan opteren voor een *globale beoordeling*, waarbij men zich baseert op de totale indruk van het portfolio, waarbij verschillende (deel)-competenties samen worden beoordeeld. Deze benadering is minder tijdsintensief omdat geen strikte set van criteria wordt vastgelegd.

Voor- en nadelen

Voordelen:

- een portfolio biedt in vergelijking met andere vormen van evaluatie veel gedetailleerde informatie over het leerproces en de prestaties van een student;
- studenten kunnen hun vooruitgang in een bepaald domein/competentie illustreren;
- studenten kunnen creatief zijn en zelf initiatieven nemen;
- studenten leren reflecteren op hun eigen werk en leerproces;
- niet enkel voor docenten en studenten is het portfolio een rijke bron van informatie, maar ook voor medestudenten, ouders, stagebegeleiders of toekomstige werkgevers.

Nadelen:

- Omwille van de grote inbreng van studenten bij een portfolio is het soms moeilij-

lijk het prestatieniveau van studenten onderling met elkaar te vergelijken. Bij een portfolio ter ondersteuning van het leerproces staat echter niet zozeer deze vergelijking maar wel de persoonlijke vooruitgang van een student centraal.

- Het opstellen van een portfolio vergt veel tijd, zowel van de student die alles moet bijhouden, ordenen en van commentaar voorzien, als van de docent die het portfolio regelmatig moet doornemen om het proces waar nodig bij te sturen wanneer het portfolio enkel summatief wordt gebruikt ligt de klemtoon vaak te weinig op de persoonlijke groei en het reflectieproces van de student.
- Het gevaar bestaat dat de vormgeving en aantrekkelijkheid van een portfolio de beoordeling van de inhoud beïnvloedt, waardoor studenten met goede redactionele of creatieve vaardigheden kunnen worden bevoordeeld.
- Zelfreflectie loopt voor studenten soms moeizaam, zeker in het begin. Extra begeleiding hierbij is wenselijk.

Aanbevelingen

Aan de invoering van een portfolio ligt een aantal beslissingen ten grondslag:

- Geldt het portfolio voor een bepaald opleidingsonderdeel, voor een bepaalde cursus of bepaald studiejaar of voor alle oplei-

dingsonderdelen, voor de gehele cursus?

- Vervolgens zal de docent of cursusleider moeten beslissen over de functie van het portfolio: gaat het meer om een formatief begeleidingsinstrument of om een summatief evaluatie-instrument? Daarna zal de docent moeten aangeven welke competenties de studenten via het portfolio dienen zichtbaar te maken. Zowel voor begeleiding als voor de evaluatie is het belangrijk om duidelijk uit te tekenen wat men met het portfolio wil bereiken.
- Ten slotte dienen de criteria waaraan het portfolio moet voldoen en de mate van vrijheid die studenten hebben bij het uitwerken van het portfolio, duidelijk te zijn.
- Maak bij een summatief portfolio – zo mogelijk – gebruik van meerdere beoordelaars en zorg voor een goede training. Maak gebruik van goed voorbereide beoordelaars, die hetzelfde verstaan onder de beoordelingscriteria en een gemeenschappelijk besef hebben van de te volgen procedure.
- Richt de procedure zodanig in dat een beoordeling aan het einde niet meer voor verrassingen kan zorgen voor de beoordeelde. Dit kan door tussentijds terugkoppeling te geven en door een inbedding van het portfolio in een totaalsysteem van evaluatie (portfolio als één evaluatievorm naast andere).
- Stel duidelijke eisen naar structuur en